

Мармура Максим Володимирович
*директор департаменту внутрішнього контролю і безпеки,
«Контінентал Фармерз Груп»*

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-392-0-9>

НОВІ ЗАГРОЗИ ЕКОНОМІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ В УКРАЇНІ

Воєнна агресія проти України значним чином вплинула на діяльність всіх вітчизняних підприємств. Одним з проявів такого впливу стала значна актуалізація важливості економічної безпеки для всіх без виключення вітчизняних підприємств. За умов економіки мирного часу економічна безпека підприємства є важливою, втім під час розроблення стратегії підприємства, ухвалення поточних управлінських рішень, все ж таки часто поступається питанням забезпечення прибутковості підприємств, захоплення частки ринку тощо. За умов економіки воєнного часу саме економічна безпека стає пріоритетною категорією для вітчизняного бізнесу: немає сенсу розглядати питання прибутку, розширення бізнесу тощо за умови значних загроз підприємству, наслідком яких може бути не просто погіршення фінансових результатів, а припинення діяльності підприємства й згодом банкрутування.

Поняття економічної безпеки підприємства є комплексним, складним. Окремі точки зору щодо його розуміння є такими:

- міра гармонізації в часі й просторі економічних інтересів підприємства з інтересами пов'язаних з ним суб'єктів зовнішнього середовища та їх часткова захищеність від загроз [1];

- комплекс заходів, які сприяють підвищенню фінансової стійкості суб'єктів господарювання за умови ринкової економіки, що захищають їх комерційні інтереси від впливу негативних ринкових процесів [2];

– кількісна та якісна характеристика властивостей фірми, що відображає здатність до «самовиживання» і розвитку в умовах виникнення зовнішньої та внутрішньої економічної загрози [3];

– захищеність діяльності суб'єкта господарювання від негативних впливів зовнішнього середовища, а також здатність швидко усувати різні варіанти загроз або пристосовуватися до наявних умов, що не позначаються негативно на його діяльності [4].

Наведені визначення явно не вичерпують зміст складного поняття економічної безпеки підприємства, але дозволяють у першому наближенні визначити його зміст для подальшого оперування таким поняттям.

Економічна безпека є важливою для всіх підприємств в умовах війни, свою важливість це поняття має й для підприємств аграрного сектору, а сам аграрний сектор є виключно важливим для економіки України. У 2021 р. до війни проти України, за оцінками Міністерства аграрної політики та продовольства, частка сільського господарства у ВВП України була найвищою серед усіх секторів економіки, так само, як і найбільшою була частка аграрного сектору у загальному експорті України – 41 % [5]. До початку воєнних дій Україна входила до ТОП-5 світових експортерів соняшнику, ячменю, рапсу, кукурудзи та пшениці [6]. Є оцінки, що до війни Україна забезпечувала продовольством 400 млн людей у світі. Тобто вітчизняний аграрний сектор має цінність не тільки у національному вимірі, виступаючи джерелом експортних надходжень, важливим складником ВВП, великим роботодавцем, але й у міжнародному вимірі, сприяючи глобальній продовольчій безпеці.

За оцінками Національного інституту стратегічних досліджень [7], вже у 2023 р. після початку масштабних бойових дій проти України, українські аграрії продавали на експорт 3/4 від того, що виробляли, внутрішнє споживання зернових становило лише 20–25 %. Україна постачала 10 % світового експорту пшениці, понад 14 % кукурудзи і понад 47 % соняшникової олії.

Попри війну, Україна залишається ключовим постачальником на світових ринках зерна та соняшникової олії, з часткою понад 10 % міжнародної торгівлі. 2023 р. експортовано 16,1 млн т пшениці до 65 країн, 26,2 млн т кукурудзи до 80 країн і 5,7 млн т соняшникової олії до 130 країн світу. В умовах війни в Україні збір за всіма групами сільськогосподарських культур у 1,5–3 рази перевищує потреби внутрішнього споживання. На кінець грудня 2023 р. аграрії намолотили 79,2 млн т, зокрема зернових та зернобобових культур – 58,4 млн т, олійних культур – 20,8 млн т. Накопано 11,9 млн т цукрових буряків [7]. Все це забезпечує національну продовольчу безпеку та дозволяє аграрному сектору вносити важливий внесок у підтримку стабільного функціонування вітчизняної економіки у вигляді збереження робочих місць та виплати заробітної плати, сплати податків, надходження валюти до української економіки та підтримки платіжного балансу за рахунок експорту тощо.

Отже, агросектор України є важливим складником національної економіки, і для аграрного сектору, так само як і для інших галузей, значно актуалізувалися питання економічної безпеки кожного окремого аграрного підприємства в Україні. Забезпечення економічної безпеки українських аграрних підприємств потребує особливої уваги до нових загроз, які з'явилися для таких підприємств внаслідок активних воєнних дій. Зрозуміло, що просто ідентифікація кожної окремої загрози ще не дозволяє її подолати, але визначення такої загрози та опис її проявів є першим кроком для розроблення заходів щодо її подолання та зміцнення у такий спосіб економічної безпеки аграрних підприємств.

Початок активних воєнних дій проти України актуалізував певні загрози саме для підприємств агросектору, які треба ідентифікувати з метою визначення подальших кроків реагування. За результатами узагальнення [5–8] виявлено такі нові загрози для українського аграрного сектору:

– забруднення земель сільськогосподарського призначення мінами та вибуховими предметами – понад 170 тис. км² української землі (станом на червень 2023 р.) залишаються небезпечними через ворожі міни та снаряди [6]; є оцінки, що станом на 2023 р. 24 % земель сільськогосподарського призначення в Україні були заміновані [6], що унеможливує їхнє використання;

– неможливість проведення робіт у зоні, наближеній до бойових дій через надмірні ризики для персоналу сільськогосподарських підприємств;

– блокування експорту сільськогосподарської продукції морем та автомобільними шляхами сполучення, що привело до автоматичного ускладнення, здорожчання та уповільнення експортних операцій;

– зменшення забезпеченості українських сільськогосподарських підприємств необхідними матеріально-технічними засобами, зокрема сільгосптехнікою, добривами, засобами захисту рослин, паливом тощо через логістичні проблеми та удорожчання таких засобів;

– руйнування частини інфраструктури сільського господарства, зокрема зерносовищ, елеваторів, логістичної інфраструктури, зернових терміналів, продовольчих складів тощо;

– погіршення зрошення частини сільськогосподарських земель у складі Дніпропетровської, Херсонської та Запорізької областей через наслідки руйнування Каховської ГЕС;

– дефіцит кадрів у сільськогосподарському виробництві, у тому числі кваліфікованих кадрів – за оцінками [7], унаслідок бойових дій частина працівників сільгосппідприємств та фермерів була вимушена не тільки припинити економічну діяльність в аграрному секторі, а й покинути власні домівки, понад 150 000 фермерів / працівників продовольчої системи безпосередньо постраждали від війни та/або були змушені мігрувати; негативно на забезпеченість трудовими ресурсами впливає міграція та призов частини чоловіків до ЗСУ; явище нестачі персоналу у сільському господарстві є масовим,

що підтверджується даними галузевого опитування, 26 % респондентів якого оцінили кількість основного виробничого персоналу як недостатню, і ще стільки ж респондентів зазначили на дефіцит допоміжних працівників [7].

Зазначені загрози для українського аграрного сектору частково існували і раніше, але істотно загострилися внаслідок воєнних дій проти України. Окремі загрози – руйнування елеваторів та іншої інфраструктури, забруднення використовуваних забруднення земель сільськогосподарського призначення мінами та вибуховими предметами, неможливість проведення сільськогосподарських робіт у районах, що наближені до бойових дій, блокування експорту – для українських аграрних підприємств є принципово новими та потребують формування адекватної управлінської реакції для подолання таких загроз, розроблення управлінського інструментарію прогнозування впливу таких загроз, побудови сценаріїв дій для українських аграрних підприємств тощо. Попри війну, український аграрний сектор залишається важливим складником національної економіки й тому підприємства такого сектору потребують забезпечення своєї економічної безпеки.

Література:

1. Козаченко А. В., Пономарев В. П., Ляшенко А. Н. Экономическая безопасность предприятия: сущность и механизм обеспечения : монография. Киев : Либра, 2003. 280 с.
2. Барановський О. І. Фінансова безпека. Київ : Фенікс, 1999. 338 с.
3. Забродський В. А., Кизим М. О. Власність, економічна безпека і держава. *Економічна кібернетика*. 2000. № 3–4. С. 58–63.
4. Ковалев Д., Сухорукова Т. Экономическая безопасность предприятия. *Экономика Украины*. 1998. № 10. С. 48–51.
5. У 2021 році понад 10 % ВВП виробили у сільському господарстві, – Лещенко. URL: <https://propozitsiya.com/ua/u-2021-roci-ponad-10-vvp-vyrobyly-u-silskomu-gospodarstvi-leshchenko>
6. Савченко Н. Релокація зерна та кукурудзи. Чи можуть українські аграрії отримувати врожай в інших кліматичних умовах. URL: <https://biz.nv.ua/ukr/experts/chi-mozhna-perenesti-polya-hersonshchini-v-inshi-regioni-vpliv-na-vrozhay-i-na-cini-50332073.html>

7. Аграрний сектор України у 2023 році: складові стійкості, проблеми та перспективні завдання. Київ : Національний інститут стратегічних досліджень, 2024. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/ahraryu-sektor-ukrayiny-u-2023-rotsi-skladovi-stiykosti-problemy-ta>

8. Особливості функціонування аграрного сектора економіки України в умовах війни. Київ : Національний інститут стратегічних досліджень, 2022. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/osoblyvosti-funktsionuvannya-ahraryho-sektora-ekonomiky-ukrayiny-v-umovakh>